

Received: March 29, 2024 | Revised: June 7, 2024 | Accepted: June 7, 2024

DOI :

เกศสุดา นาสีเคน**

Kedsuda Naseeken

ดร.ชัยรัตน์ พลमुख***

Dr. Chairat Polmuk

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาดุษฎีบัณฑิตเรื่อง “ภาพตัวแทนของอีสานในกวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่” หลักสูตรอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย งานวิจัยนี้เป็นโครงการที่ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยและนวัตกรรมจากสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ เลขที่สัญญา N41A670373

This article is a part of the Ph.D. dissertation “Representations of Isan in Modern Thai Poetry”, Doctor of Philosophy Program in Thai, Department of Thai, Faculty of Arts, Chulalongkorn University. This project is funded by National Research Council of Thailand (NRCT)/N41A670373.

** นิสิตระดับปริญญาเอก สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อีเมล: kedsuda.n@msu.ac.th

Ph.D. Candidate, Department of Thai, Faculty of Arts, Chulalongkorn University, email: kedsuda.n@msu.ac.th

*** ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อีเมล: chairat.p@chula.ac.th

Assistant professor, Department of Thai, Faculty of Arts, Chulalongkorn University, email: chairat.p@chula.ac.th

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาภาพตัวแทนของอีสานในกวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่ตั้งแต่ทศวรรษ 2490 ถึงทศวรรษ 2560 ผลการศึกษาพบว่า ภาพตัวแทนของอีสานในกวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่มีทั้งความสืบเนื่องและการปรับเปลี่ยนอย่างมีพลวัตตามปัจจัยทางสังคม กล่าวคือ ในช่วงทศวรรษ 2490 ภาพตัวแทนของอีสานในฐานะพื้นที่แห่งความแห้งแล้งกันดารประกอบสร้างขึ้นอย่างสอดคล้องกับอุดมการณ์สังคมนิยมเพื่อวิพากษ์ความเหลื่อมล้ำทางสังคม เมื่อสงครามเย็นสิ้นสุดในช่วงทศวรรษ 2530 กวีประกอบสร้างภาพตัวแทนของอีสานในฐานะคนพลัดถิ่นในสังคมเมืองซึ่งสะท้อนให้เห็นช่วงเวลาที่สังคมไทยพัฒนาเป็นสังคมอุตสาหกรรม ต่อมาในทศวรรษ 2550 กวีถ่ายทอด ภาพตัวแทนของอีสานในฐานะท้องถิ่นที่ได้รับผลจากกระแสโลกาภิวัตน์ด้านวัฒนธรรมและระบบนิเวศ และภาพตัวแทนของอีสานในฐานะวิถีชนบทอันเรียบง่ายและอุดมสมบูรณ์ ภาพตัวแทนดังกล่าวทำหน้าที่รื้อถอนภาพอีสานในฐานะดินแดนแห้งแล้งที่ผลิตซ้ำมานาน ด้วยเหตุนี้ กวีนิพนธ์ได้กลายมาเป็นพื้นที่แห่งการต่อสู้ทางวัฒนธรรมและแสดงให้เห็นถึงการประกอบสร้างอัตลักษณ์อีสานที่สัมพันธ์กับอำนาจรัฐไทยและบริบทโลกาภิวัตน์

คำสำคัญ: ภาพตัวแทน, อีสาน, กวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่

A b s t r a c t

This article examines representations of Isan in modern Thai poetry from the 1940s to the 2010s. The results of the study show that the representations of Isan in modern Thai poetry consist of both continuity and dynamic change depending on social factors. In the late 1940s, the representation of Isan as an area of drought and poverty was primarily influenced by socialist ideology that aims to criticize social inequality. In the aftermath of the Cold War in the 1980s, poets began to represent Isan peoples as domestic migrants in urbanized settings, reflecting the industrialization of Thai society during this period. In the late 2000s, poets tended to represent Isan as a region in which its indigenous culture and ecology are affected by globalization or, conversely, as simple and prosperous ways of life. This representation serves to dismantle the persistent image of Isan as a barren land. Poetry has thus become a site of cultural contestation and for the construction of Isan identities in relation to state authority and globalization.

Keywords: Representation, Isan, modern Thai poetry

1. บทนำ

เรื่องราวว่าด้วยท้องถิ่นอีสานได้รับความสนใจจากกวีไทยสมัยใหม่มาโดยตลอด เนื่องด้วย “อีสาน” เป็นภูมิภาคที่มีลักษณะเฉพาะทางประวัติศาสตร์ ภาษา และวัฒนธรรม กล่าวคือ มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ร่วมกับอาณาจักรล้านช้างที่สถาปนาศูนย์กลางขึ้นที่ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงในราวพุทธศตวรรษที่ 19 การเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรลาวทำให้ผู้คนในภาคอีสานมี “ความเป็นลาว” ร่วมกันกับคนที่อยู่ในดินแดนลาว ทั้งทางด้านเชื้อชาติ ภาษา ธรรมเนียม ประเพณี คติความเชื่อ รวมถึงจารีตการบันทึกประวัติศาสตร์ (อนุชิต สิงห์สุวรรณ 2553: 1) ก่อนจะกลายเป็นส่วนหนึ่งของสยามในช่วงปฏิรูปการปกครองมาเป็นระบบมณฑลเทศาภิบาลในสมัยรัชกาลที่ 5

ความน่าสนใจของอีสานในมิติทางประวัติศาสตร์ การเมือง เศรษฐกิจและวัฒนธรรมเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้กวีเกิดแรงบันดาลใจนำเรื่องราวเกี่ยวกับอีสานมาประพันธ์ กวีนิพนธ์ที่ถ่ายทอดภาพของภูมิภาคอีสานสู่สังคม วงกว้างคือบทกวี “อีสาน!” (2495) ของนายผี (นามปากกา อัสนี พลจันทร) นำเสนอว่า อีสานเป็นดินแดนที่แห้งแล้งกันดาร ภาพจำดังกล่าวได้คลี่คลายแปรเปลี่ยนไปตามกาลเวลา เมื่อกวีในทศวรรษ 2530

ไพโรรินทร์ ขาวงาม ประกอบสร้างภาพอีสานเป็นคนพลัดถิ่นในสังคมเมือง และชนบทอีสานเป็นวิถีชนบทอันเรียบง่ายและอุดมสมบูรณ์ในกวีนิพนธ์ชุด *ม้าก้านกล้วย* ได้รับรางวัลวรรณกรรมสร้างสรรค์ยอดเยี่ยมแห่งอาเซียน ประจำปี พ.ศ. 2538

ภาพของอีสานเปลี่ยนแปลงในลักษณะชั่วคราวขำขันสะท้อนให้เห็น มุมมองที่มีต่อ “อีสาน” ไม่เคยหยุดนิ่งตายตัว แต่เปลี่ยนแปลงไปตามบริบททางสังคมวัฒนธรรมที่หล่อหลอมวิถีคิดของผู้คนแต่ละยุคสมัย ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์ (2546: 19) อธิบายว่า คำว่า “อีสาน” แต่เดิมเขียนเป็น “อีสาน” และ “อีสาน” เป็นคำที่เริ่มใช้ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2443 โดยราชสำนักกรุงเทพฯ ใช้เรียกมณฑลอีสาน ส่วนคำว่า “ภาคอีสาน” หรือ “ภาคอีสาน” เป็นคำที่ราชสำนักกรุงเทพฯ ประกาศใช้อย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. 2465 อันเป็นผลมาจากการกำหนดเขตการปกครองที่ได้รวมมณฑลต่างๆ ที่มีอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของกรุงเทพฯ เข้าด้วยกัน ก่อนหน้าการปฏิรูปการปกครองในปี พ.ศ. 2433 บริเวณดังกล่าวจะเป็นที่รู้จักในนาม “หัวเมืองลาวตะวันออก” และ “เขมรป่าดง”

รัฐสยามพยายามปลูกฝัง “ความเป็นไทย” ให้ราษฎรในพื้นที่โดยสร้างสำนึกที่ยึดโยงกับภูมิศาสตร์รัฐ มีการตัดคำว่า “ลาว” ออก แล้วใช้ชื่อทิศเรียกพื้นที่เขตปกครอง กลไกที่หล่อหลอมให้คนพื้นเมืองเป็นพลเมืองของรัฐ คือ นโยบายทางการศึกษา รัฐสยามประกาศใช้พระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 ทำให้พระสงฆ์ในหัวเมืองอีสานจัดการศึกษาให้ความรู้ด้านหนังสือไทย ต่อมาบทบาทคณะสงฆ์ลดลง เนื่องจากรัฐบาลสมัยรัชกาลที่ 6 ออกพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 ทำให้การศึกษาเข้าสู่ระบบโรงเรียนซึ่งดำเนินงานโดยฝ่ายฆราวาสในระยะเวลาต่อมา (นาฏนภาพัจจังคะโต 2536: 4) นโยบายทางการศึกษาที่ให้คนพื้นเมืองเรียนหนังสือไทยเป็นการปลูกฝังความเป็นไทยและสร้างสำนึกความเป็นคนท้องถิ่นภายใต้การปกครองของรัฐสยาม

“อีสาน” ในประวัติศาสตร์นิพนธ์และวรรณกรรมเกิดจากกระบวนการที่ผู้เขียนสร้างความหมายให้แก่อีสาน ทศวรรษ 2490 อีสานเป็นพื้นที่แห่งแล้งกันดาร ต่อมาทศวรรษ 2530 อีสานเป็นคนพลัดถิ่นในสังคมเมืองและวิถีชีวิตชนบทที่เรียบง่ายและอุดมสมบูรณ์ สอดคล้องกับการพัฒนาประเทศเป็นสังคมอุตสาหกรรม เสาวณิต จุลวงศ์ (2561: 42 - 43) นโยบายเปิดเสรีทางการเงินทำให้เศรษฐกิจไทยเข้าสู่ยุคทุนนิยมข้ามชาติที่เศรษฐกิจไทยเชื่อมโยงกับเศรษฐกิจโลกมากขึ้น ในปี พ.ศ. 2538 เริ่มมีการปรากฏคำ “globalization” ราชบัณฑิตยสถานเสนอให้ใช้ศัพท์บัญญัติ “โลกาภิวัตน์” แทนคำดังกล่าว ทำให้คนไทยตื่นตัวถึงการเชื่อมโยงกับโลกภายนอก โลกาภิวัตน์ได้เชื่อมคนทั้งโลกให้มีวิถีชีวิตที่คล้ายคลึงกัน เกิดลัทธิวัตถุนิยมและบริโภคนิยมที่แผ่ขยายไปทั่วโลก กวีก็ได้นำเสนอภาพท้องถิ่นอีสานที่ได้รับผลจากกระแสโลกาภิวัตน์ และอีสานเป็นวิถีชนบทอันเรียบง่ายและอุดมสมบูรณ์ สะท้อนความรู้สึกไทยหาอดีตถึงความทรงจำอันเป็นประสบการณ์ส่วนตัวและได้รื้อฟื้นมรดกทางอารยธรรมลุ่มน้ำโขงเพื่อปลอบ

ประโลมจิตใจ กล่าวได้ว่า โลกาวัตน์ทำให้อัตลักษณ์ท้องถิ่นอีสานปรากฏเด่นชัดขึ้น

ด้วยเหตุนี้ ผู้เขียนจะนำทฤษฎีภาพตัวแทนมาอธิบายกระบวนการประกอบสร้างภาพตัวแทนของ “อีสาน” ในกวีนิพนธ์ไทยตั้งแต่ทศวรรษ 2490 ถึงทศวรรษ 2560 ผู้เขียนใช้คำว่า “ภาพตัวแทน” (representation) ตามความหมายที่ ฮอลล์ (Hall 1997: 15) อธิบายไว้ว่า ภาพตัวแทนเป็นกระบวนการสำคัญในการสร้างและถ่ายทอดความหมายระหว่างสมาชิกในวัฒนธรรมใดวัฒนธรรมหนึ่งโดยผ่านภาษา สัญลักษณ์ หรือภาพ เพื่อนำเสนอ (to represent) หรือเป็นตัวแทน (to stand for) ของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ศิริพร ภัคดีผาสุข (2561:100-101) สรุปแนวคิดเรื่องภาพตัวแทนของฮอลล์ (Hall 1997, 2003) ไว้ว่า ภาพตัวแทนเกี่ยวข้องกับการใช้ภาษาหรือสัญลักษณ์เพื่อถ่ายทอดหรือนำเสนอสรรพสิ่งต่างๆ ในความคิดให้ผู้อื่นหรือโลกภายนอกได้รับรู้ แต่การนำเสนอภาพสรรพสิ่งต่างๆ ในความคิดส่วนใหญ่จะผ่านขั้นตอนการตัดสินและประเมินค่า การตีความ และการเลือกสรรแง่มุมในการนำเสนอ นอกจากนี้ จุดยืนและมุมมองของผู้นำเสนอภาพแทนก็มีผลต่อทัศนคติ การตีความ และประเมินค่าสิ่งต่าง ๆ ที่นำเสนอ ขั้นตอนและปัจจัยเหล่านี้ ส่งผลให้เกิดการสร้างความหมายบางประการให้แก่สิ่งที่นำเสนอ

การประกอบสร้างความหมายให้แก่สิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นกระบวนการที่ผู้นำเสนอหยิบยืมหรือดึงเอาสิ่งที่มีอยู่แล้วในสังคมวัฒนธรรมมาผลิตสร้างความหมาย กวีได้อาศัย “ความรู้” หรือ “ความจริง” มาใช้ประพันธ์กวีนิพนธ์ ความรู้หรือความจริงที่ได้รับการสถาปนาขึ้นผ่านตัวบทรูปแบบต่างๆ เรียกว่า วาทกรรม (discourse) หมายถึง คำพูดหรือข้อเขียนเกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่ผู้ทรงคุณวุฒิในด้านต่างๆ ผลิตขึ้นและเผยแพร่ออกไปในสังคมยุคใดยุคหนึ่ง วาทกรรมประเด็นต่างๆ ซึ่งหลอมขึ้นจากกรอบความรู้ของแต่ละยุค มีจุดกำเนิดจากกลุ่มคนที่สังคมเชื่อว่าสามารถเข้าถึงความจริง

ทำให้คำพูดของคนเหล่านั้นเป็นที่เชื่อถือ วากรรมที่แพร่หลายอย่างกว้างขวางจะอิงกับกรอบความรู้ที่คนส่วนใหญ่ยอมรับ (นพพร ประชากุล 2547 : 4-12 อ้างถึงใน ไกล่รุ่ง อามระดิษ 2556: 156)

ผู้เขียนจะนำมุมมองเรื่องวากรรมมาอธิบาย ปัจจัยทางการเมือง สังคม และวัฒนธรรมที่แฝงอยู่เบื้องหลังการประกอบสร้างภาพตัวแทนของอีสาน ผู้เขียนจะแสดงให้เห็นถึงความซับซ้อนในการประกอบสร้างความหมายในบทกวีที่สัมพันธ์กับบริบททางสังคม วิเคราะห์ภาพตัวแทนจากเนื้อหาในบทกวีที่ผ่านกระบวนการคิดสรรแง่มุมบางประการของอีสานมานำเสนอ วิเคราะห์กลวิธีทางวรรณศิลป์ในการประกอบสร้างภาพตัวแทน และอธิบายปัจจัยทางสังคมที่ทำให้เกิดภาพตัวแทนดังกล่าว ทฤษฎีภาพตัวแทนจะช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจกระบวนการประกอบสร้างความหมายของสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่สัมพันธ์กับบริบททางสังคมวัฒนธรรม จากการศึกษาภาพตัวแทนของอีสานในหนังสือกวีนิพนธ์ 53 เล่ม ที่ตีพิมพ์เผยแพร่ในช่วง พ.ศ. 2475 ถึง พ.ศ. 2565 ผู้เขียนมีเกณฑ์เลือกข้อมูล คือ เลือกบทกวีของนักเขียนที่มีผลงานตีพิมพ์ต่อเนื่อง เป็นผลงานของกวีผู้มีภูมิลำเนาภาคอีสาน กวีจากภูมิภาคอื่น และกวีที่มีประสบการณ์พักอาศัยอยู่ภาคอีสาน สำหรับบทความนี้ได้ดำเนินการคัดเลือกบทกวีจากกลุ่มข้อมูลที่ศึกษาในการตีความภาพตัวแทน จำนวน 19 รายการซึ่งเป็นบทกวีที่ตีพิมพ์เผยแพร่ซ้ำหลายครั้งและได้รับการยกย่องจากสถาบันรางวัลวรรณกรรม เพื่อแสดงให้เห็นถึงการผลิตซ้ำและวิธีการแพร่กระจายตัวบทซึ่งเป็นกระบวนการที่ทำให้ภาพตัวแทนมีอำนาจในการทำให้ความรู้บางอย่างยังคงดำรงไหลเวียนอยู่ได้ในสังคม วัฒนธรรม บทกวีดังกล่าวยังเป็นตัวแทนของอีสานที่สัมพันธ์กับบริบททางสังคมในแต่ละช่วงเวลา ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2. ภาพตัวแทนของอีสานในฐานะพื้นที่แห่งความแห้งแล้งกันดาร

ราวทศวรรษ 2490 เป็นช่วงเวลาที่สังคมไทยรับอิทธิพลแนวคิด

ศิลปะเพื่อชีวิตซึ่งเข้ามาพร้อมกับการเคลื่อนไหวของความคิดทางการเมือง แนวทางสังคมนิยมแบบลัทธิมาร์กซ์ (สมิทธิ์ ถนอมศาสนะ 2548: 1) ปัญญาชนหัวก้าวหน้าเขียนกวีนิพนธ์นำเสนอว่า ภาคอีสานเป็นดินแดนแห่งแล้งกันดารซึ่งได้รับการผลิตซ้ำสอดรับกับบริบททางสังคมการเมืองในแต่ละยุคดังนี้

2.1 อีสานในฐานะพื้นที่แห่งแล้งกันดารกับการวิพากษ์ความเหลื่อมล้ำทางสังคม

บทกวี “อีสาน¹” (2495) ของนายผีถ่ายทอดปัญหาภัยแล้งชาวอีสาน อคติทางชาติพันธุ์ที่สะสมมานาน ความพ่ายแพ้ของวีรชนอีสานที่ต่อสู้กับอำนาจรัฐ ภาพตัวแทนของอีสานนำเสนอผ่านบทพรรณนาสภาพภูมิประเทศอันเลวร้ายคู่ขนานไปกับความทุกข์ของผู้คน ก่อให้เกิดอารมณ์ความรู้สึกเศร้าสลดสังเวชใจ ดังว่า “ในฟ้าไม่มีน้ำ ในดินขี้มีแต่ทราย น้ำตาที่ตกราย ก็รีบซาบปรอซึม แดดเปรี้ยงป่านหัวแตก แผ่นดินแยกอยู่ที่บิทม แผ่นนอกที่ครางคริม ขยับแยกอยู่ตาปี” สื่อกาพบนท้องฟ้าไร้เมฆฝน ดินด้อยคุณภาพ แสงแดดร้อนจัดที่มนุษย์ไม่สามารถทนได้ คนอีสานทุกข์เพราะปัญหาภัยแล้งมายาวนาน และจากที่ว่า “เขาหาว่าโง่งง แต่เพื่อนเขานี้แหละหนา รักเจ้าบ่จางฮา! แลเหตุใดมาดูแคลน” สื่อกถึงคนภายนอกดูถูกดูแคลนคนอีสาน สื่อกถึงอคติทางชาติพันธุ์

ตอนท้ายบทกวี มีการปลุกใจให้ชาวอีสานรวมพลังกันต่อสู้เพื่อจะได้หลุดพ้นจากสภาพความทุกข์ยาก ดังจะเห็นได้จาก “สองมือเขามีแสง เสียงเขายังมีคนยิน สงสารอีสานสิ้น อย่าชุด, ลูด้วยสองแขน! พายุงัดอัด อ้อ รวป่าหรือรวบทั้งแดน อีสานนับแสนแสน ลีจะพ่ายผู้ใดเหนือ?..” กลวิธี

¹ พิมพ์ครั้งแรกในคอลัมน์ “อักษรอาลี” ในนิตยสารสยามสมัย ฉบับที่ 256 เมษายน 2495 หน้า 16 ผู้เขียนศึกษาจากหนังสือ นายผี, 2557. กาพย์กลอนวิพากษ์วิจารณ์สังคมและการเมืองสยาม เล่ม 3 (พ.ศ. 2494-2495 และ พ.ศ. 2501 - 2502). โอตา อรุณวงศ์ (บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อ่าน. หน้า 112-113.

การใช้ภาษาถิ่นอีสาน “เฮา” แปลว่า เรา ตัวของเรา หรือพวกเรา “เฮง” แปลว่า แร่ง ดัง มาก อีกความหมายหนึ่งแปลว่า กำลัง กำลังกาย เรียก เฮงกาย กำลังใจ เรียก เฮงใจ (ปรีชา พิณทอง 2532: 1041) สื่อกว่า ผู้เขียน เป็นพวกพ้องเดียวกับคนอีสานที่มีศัตรูเป็นกลุ่มเดียวกันคือ ชนชั้นศักดินา และรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงครามที่ปกครองด้วยระบอบเผด็จการ สนับสนุนให้สหรัฐอเมริกาเข้ามาแทรกแซงทางการเมือง คนอีสานมี ศักยภาพในการเปลี่ยนแปลงสังคม หากรวมใจกันต่อสู้ด้วยกำลังกายเพื่อ ทำลายระบบชนชั้นก็จะช่วยให้เกิดความเท่าเทียมในสังคม มีการใช้คำถาม เชิงวาทศิลป์กระตุ้นให้ลูกคิดเรื่อง สาเหตุของความพ่ายแพ้ในการต่อสู้ ทางการเมืองของคนอีสาน ประเด็นดังกล่าวนายผไทต้องการสื่อสารโดย นัยว่า มิใช่เพียงแค่รัฐสยามที่กระทำต่อคนอีสานเท่านั้น ปัจจัยประการหนึ่ง อาจเป็นเพราะคนอีสานด้วยกันเอง ในบริบทประวัติศาสตร์การเมือง คนอีสานต่อสู้กับอำนาจรัฐสยาม ไม่ว่าจะเป็นขบวนการกลุ่มผู้มีบุญอีสาน² กลุ่มสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรอีสานที่มีได้มีจุดยืนทางการเมืองเป็นอันหนึ่ง อันเดียวกัน³ และกรณีวิสามัญฆาตกรรมสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรอีสาน⁴

² กรณีการเคลื่อนไหวขบวนการกลุ่มผู้มีบุญอีสานต่อต้านอำนาจรัฐสยาม พ.ศ. 2242 ถึง พ.ศ. 2502 โปรดดูรายละเอียดใน สุวิทย์ ชีรสาคัด, 2557. **ประวัติศาสตร์อีสาน 2322-2488 เล่มที่ 2.** ขอนแก่น: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. หน้า 176 – 213.

³ บริบทการเมืองระบอบประชาธิปไตย กลุ่มของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรอีสานมิได้มีจุดยืนทางอุดมการณ์ทางการเมืองที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน หากแต่ได้แบ่งออกเป็นสองกลุ่ม กลุ่มหนึ่งจัดตั้งพรรคสหชีพ อีกกลุ่มหนึ่งเข้าร่วมพรรคประชาธิปไตย โปรดศึกษารายละเอียดหัวข้อ “การแสวงหาอัตลักษณ์ทางการเมือง” ใน ชาร์ลส์ เอฟ คายส์, 2556. **อีสานนิยม : ท้องถิ่นนิยมในสยามประเทศไทย.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. หน้า 50-81.

⁴ หลังจากรัฐประหารในวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 รัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม กระทำการกรณีวิสามัญฆาตกรรมสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร รัฐมนตรีอีสาน ด้วยการ “ยิงทิ้ง” ที่ ก.ม. 14-15 บางเขน ถนนพหลโยธิน ในปี พ.ศ. 2492 โปรดศึกษารายละเอียดใน ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และ อารังศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, 2544. **ปรีดี พนมยงค์ และ 4 รัฐมนตรีอีสาน +1.** ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และ อารังศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์ (บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ร่วมกับหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์.

การต่อสู้ดังกล่าวจบลงด้วยความพ่ายแพ้ “อีสาน” ในบทกวีนี้เป็นตัวแทนของความแร้นแค้น ความทุรกันดาร ความยากจน ความด้อยทางปัญญา การถูกกดขี่ และเป็นตัวแทนชนชั้นกรรมาชีพ กลุ่มคนยากจนซึ่งเป็นประชากรอันเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดของชาติในทัศนะกลุ่มปัญญาชนหัวก้าวหน้า

ปัจจัยที่ทำให้นายผีเลือกนำเสนอภาพของอีสานเป็นพื้นที่แห่งความแห้งแล้งกันดาร ชาร์ลส์ เอฟ คายส์ (2556 : 83 – 109) อธิบายว่าสถานการณ์หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 รัฐบาลมีนโยบายทางเศรษฐกิจที่ทำให้กรุงเทพฯ เจริญเติบโตกลายเป็นเมืองใหญ่ คนอีสานเมื่อประสบกับภาวะภัยแล้งก็อพยพเข้ามาทำงานเป็นแรงงานรายได้น้อย ได้แก่ คนถีบสามล้อ คนใช้ คนสวน ฯลฯ การปะทะเผชิญหน้าระหว่างความแตกต่างทางวัฒนธรรมของคนภาคกลางกับคนอีสานผู้ซึ่งกลายมาเป็นชนชั้นล่างของสังคม เป็นปัจจัยประการหนึ่งที่ทำให้เกิดอคติทางชาติพันธุ์ด้วยการเหมารวมตัดสินว่า คนอีสานเป็นคนบ้านนอก การศึกษาน้อย ยังไม่ค่อยพัฒนาและด้อยวัฒนธรรม

มโนทัศน์เกี่ยวกับการดูถูกเหยียดหยามชาวอีสานเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่แพร่หลายในทศวรรษ 2490 ปัญญาชนหัวก้าวหน้าผลิตซ้ำภาพในลักษณะเดียวกัน อุชเชณี (นามปากกาของประคิน ชุมสาย ณ อยุธยา) เขียนบทกวี “กับเธอ⁵” (2496) ว่าด้วยการปลอมประโลมให้กำลังใจชาวอีสานผู้ต้องต่อสู้กับปัญหาภัยแล้งและอคติทางชาติพันธุ์ เปลื้องวรรณศรี ปัญญาชนหัวก้าวหน้าจากจังหวัดสุรินทร์ เขียนบทกวี “ช่วย

⁵ พิมพ์ครั้งแรก ในคอลัมน์ “อักษราราลี” (ใช้นามปากกา รัตมย์) นิตยสาร *สยามสมัย* ปีที่ 6 ฉบับที่ 298 ประจำวันจันทร์ที่ 26 มกราคม 2496 หน้า 14 ผู้เขียนศึกษาจากหนังสือ อุชเชณี, 2544. **ขอบฟ้าชลีทอง.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ผีเสื้อ. หน้า 102. **ขอบฟ้าชลีทอง** เป็นหนังสือดีที่คนไทยควรอ่านในรอบ 100 ปี จากการคัดเลือกโดยโครงการวิจัยของสกว. พ.ศ. 2540 - พ.ศ. 2541

อีสานกันเกิด”(2500) เรียกร้องให้คนไทยร่วมมือกันช่วยแก้ปัญหาอีสาน “เสียง แผ่น ดิน”⁷(2508) ของจิตร ภูมิศักดิ์ ว่าด้วยชาวนาอีสานผู้มีศักดิ์ศรี ทำนายนากล้าปากท่ามกลางภูมิศาสตร์แห้งแล้งและถูกเอารัดเอาเปรียบ บทกวีที่กล่าวมามีแนวคิดร่วมกันคือมุ่งให้ความสำคัญแก่ประชาชนผู้ยากไร้ที่อยู่ห่างไกลศูนย์อำนาจรัฐ ขนชั้นกรรมมาชีพต้องร่วมกันต่อสู้กำจัดโค่นล้มกลุ่มผู้ปกครองคือชนชั้นศักดินาและรัฐบาลเผด็จการทหารที่เปิดโอกาสให้สหรัฐอเมริกาเข้ามาแทรกแซงการดำเนินนโยบายบริหารประเทศซึ่งส่งผลให้เกิดการเอื้อประโยชน์ต่อกลุ่มมีอำนาจผู้เป็นคนส่วนน้อยในสังคม ภาพความแห้งแล้งกันดารยังถูกผลิตซ้ำอีกหลายครั้งก่อนที่จะเกิดเหตุการณ์ การเคลื่อนไหวของขบวนการนักศึกษาต่อต้านรัฐเผด็จการทหารในเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 นิสิตอีสานในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ อุดร ทองน้อย ผู้มีภูมิลำเนาจังหวัดยโสธร เขียนบทกวี “อีสานกู”⁸(2512) ถ่ายทอดภาพชนบทอีสานอันร้อนแล้งโดยมีจิตสำนึกภารกิจคนหนุ่มสาวที่อยากจะพาประชาชนออกจากความแร้นแค้น สอดรับกับอุดมการณ์ สังคมนิยมของกลุ่มนักศึกษาปัญญาชนที่ต่อต้านรัฐบาลเผด็จการและ จักรวรรดินิยมอเมริกาที่เข้ามาตั้งฐานบัญชาทัพในประเทศไทยในการทำ สงครามเวียดนามภายใต้บริบทสงครามเย็น⁹ ภาพดังกล่าวนับเป็นมรดกทาง

6 พิมพ์ครั้งแรกในนิตยสาร *ปิตุภูมิ* ปีที่ 2 ฉบับที่ 72 (26 สิงหาคม 2500) ผู้เขียนศึกษาจากหนังสือ *เปลื้อง วรรณศรี*, 2540. *เปลื้อง วรรณศรี กวี-นักคิดนักเขียน-นักสู้*. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการจัดงานรำลึก เปลื้อง วรรณศรี. หน้า 140.

7 บทกวี “เสียง แผ่น ดิน” จิตร ภูมิศักดิ์ ประพันธ์เสร็จเมื่อวันที่ 25 มีนาคม 2508 โดยใช้นามปากกาว่า “กวี ศรีสยาม” โดยที่จิตรยังไม่ได้ส่งไปลงหรือตีพิมพ์ที่ไหน บทกวีชิ้นนี้ได้รับการตีพิมพ์ครั้งแรกในนิตยสาร *ไรท์เตอร์ แมกกาซีน* ปีที่ 4 ฉบับที่ 48 พฤษภาคม 2540 ผู้เขียนศึกษาจากหนังสือ จิตร ภูมิศักดิ์, 2551. *คนยังคงยืนเด่นโดยทำท่าย*. กรุงเทพฯ: ฟาเดียวกัน. หน้า 331-357.

8 พิมพ์ครั้งแรกใน *วิทยาสาร* (2512) และ *โดม-ที่ราบสูง* (2513) ผู้เขียนศึกษาจากหนังสือ อุดร ทองน้อย, 2518. *อีสานกู*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ประพันธ์สาส์น. หน้า 2 -3.

9 ขบวนการนักศึกษาที่ต่อสู้ทางการเมืองในเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ได้รับอิทธิพลทาง

ความคิดที่ปัญญาชนหัวก้าวหน้านิยามความหมายให้แก่อีสานและได้รับการผลิตซ้ำยาวนานหลายทศวรรษ

2.2 อีสานในฐานะพื้นที่ที่แห่งแล้งกันดารกับการวิพากษ์ทุนนิยม

เหตุการณ์สังหารหมู่่นักศึกษาและประชาชนในวันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 เป็นโศกนาฏกรรมทางการเมืองที่ทำให้นักศึกษาส่วนหนึ่งหลบหนีเข้าต่อสู้กับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) ในเขตป่าเขา หลังมีคำสั่งนายกรัฐมนตรี 66/2523 ประเสริฐ จันดำ ผู้ที่เคยต่อสู้ในเขตป่าเขาก็กลับเข้าสู่เมืองเขียนบทกวี “ให้ชีวิตอยู่เหลือเพื่อชีวิต¹” (2525) สะท้อนความสิ้นหวังอุดมการณ์ฝ่ายซ้าย ชื่นชมความกล้าหาญของผู้ที่เคยร่วมต่อสู้ แม้การต่อสู้สิ้นสุดลง แต่อุดมการณ์การใช้ชีวิตที่เหลืออยู่เพื่อมวลชนก็ยังคงอยู่ ชัยรัตน์ พลमुख (2562: 362) เสนอว่า เงื่อนไขทางประวัติศาสตร์และการเมืองหลังเหตุการณ์ 6 ตุลาฯ ทำให้ชนบทกลายเป็นพื้นที่แห่งการถ่ายทอดภาวะโศกเศร้าตรอมใจของฝ่ายซ้าย ลักษณะเช่นนี้ได้กลายเป็นชนบสำคัญของวรรณกรรมเพื่อชีวิต การถ่ายทอดความรู้สึกสูญเสียไปสู่ชนบทยังทำให้ชนบทกลายเป็นพื้นที่แห่งอารมณ์โหยหาอดีต (nostalgia) บทกวี “โศกนาฏกรรมแห่งหมู่บ้าน¹” (2530) ของ คำผา เพลงพิน (นามปากกาของสุรพงษ์ จังหาร) กวีผู้มีภูมิลำเนาจังหวัดขอนแก่น ถ่ายทอดอารมณ์โศกเศร้าผ่านการพรรณนาภาพหมู่บ้านอีสานที่แร้นแค้น ดังว่า “ข้างข้างคือกลองข้าว ซึ่งว่างเปล่ามาเกือบปี เมล็ดข้าวที่เคยมี บ่เหลือเม็ด

ความคิดการต่อสู้แบบ “ซ้ายใหม่” ที่ถือกำเนิดจากการแสวงหาทางออกของคนหนุ่มสาวในยุโรปและอเมริกาที่เบื่อหน่ายสภาพสังคมที่เป็นอยู่ เกิดสำนึกต่อต้านสงครามเวียดนาม คนหนุ่มสาวต้องการใช้สิทธิเสรีภาพแสดงความคิดเห็นในการกำหนดนโยบายของประเทศ โปรดดูการรับแนวคิดซ้ายใหม่เข้าสู่สังคมไทยในประจักษ์ ก้องกีรติ, 2556. และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ การเมืองวัฒนธรรมของนักศึกษาและปัญญาชนก่อน 14 ตุลาฯ. พิมพ์ครั้งที่ 2. นนทบุรี: ฟาติเวกกัน. หน้า 240–271.

¹ พิมพ์ครั้งแรกใน *โลกหนังสือ*, ตุลาคม 2525 ผู้เขียนศึกษาจาก ประเสริฐ จันดำ.(2528). ฝอยฝนบนม่านฝน. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์กอไผ่. หน้า 78-80.

¹ พิมพ์ครั้งแรกใน *ฟ้าเมืองทอง* กรกฎาคม 2530 ผู้เขียนศึกษาจาก คำผา เพลงพิน, 2532. เสียงสั่งจากอีสาน. ลอมหนังสือเดือนเสี้ยว: มหาสารคาม. หน้า 22.

พอเฮ็ดคำ” สื่อภาพกล่องข้าวคนอีสานที่ไม่มีข้าวใส่มาเป็นเวลาเกือบปี แสดงความหมายของคำว่า อัดคัต ขัดสน และการขาดแคลนอาหาร เครื่องใช้ในครัวเรือนแสดงอาการไม่พอใจ ดังว่า “หวด, มวยและหม้อหนึ่ง ต่างบุด บั้งเหมือนอั้งอำ กระเป๋นฮ้างวางประจำ ก็ด่างดำอยู่เดียวดาย” และ “คราดหักสะอื้นให้ และคันโลกให้โหย หนังสือแอกกระอักโอย เหมือนถูก โบายด้วยบาปกรรม” ภาพพจน์บุคคลลวตสมมติให้สิ่งที่ไม่มีชีวิตคือเครื่องใช้ในครัวและเครื่องมือการเกษตรได้แสดงอาการโศกเศร้า สื่อถึงสังคมเกษตรกรรมที่กำลังล่มสลาย บทกวีปิดท้าย “รอบข้างไร่กล่องข้าว และเหยียดยาวบนเสื่อผืน คือร่างที่ค้ำคิ่น รอดุ่นพื้นจะกลืนกิน....” สื่อถึงร่างมนุษย์อยู่บนเสื่อกำลังรอการฉาปนกิจ นัยหนึ่งสื่อถึงผู้สูงอายุที่ไร้ลูกหลาน ดูแลกำลังนอนรอความตาย

บทประพันธ์แสดงให้เห็นถึงการหยิบยืมภาพความแร้นแค้นในกวีนิพนธ์เพื่อชีวิตมาผนวกเข้ากับภาพสังคมเกษตรกรรมที่กำลังจะล่มสลาย ความแห้งแล้งกันดารของอีสานในบทกวีเป็นท้องเรื่องช่วยหนุนเสริมให้เครื่องใช้ในครัวและเครื่องมือการเกษตรได้เป็นตัวแทนมนุษย์ที่รู้สึกโศกเศร้ากับภาวะการเข้าสู่สังคมสมัยใหม่ที่คนหนุ่มสาวละทิ้งหมู่บ้านไปทำงานในสังคมเมือง ปล่อยให้ผู้สูงอายุอยู่บ้านเพียงลำพังจนกลายเป็นปัญหาเชิงโครงสร้างสังคมอีสาน

3. ภาพตัวแทนของอีสานในฐานะคนพลัดถิ่นในสังคมเมือง

บริบทสังคมไทยในช่วงสิ้นสุดสงครามเย็น ปลายทศวรรษ 2520 รัฐบาลดำเนินนโยบายส่งเสริมการส่งออกสินค้าอุตสาหกรรม ดันทศวรรษ 2530 ไทยได้รับการขนานนามว่าเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ (NICS) เป็นระบบเศรษฐกิจทุนนิยมที่มีการเปิดเสรีด้านการลงทุน ทำให้ประเทศไทยเป็นแหล่งอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ ส่งผลให้คนหนุ่มสาวออกจากหมู่บ้าน เพราะอพยพมาทำงานในโรงงาน (ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์

2546: 179) กวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่ก็ได้ถ่ายทอดประสบการณ์ชีวิตคนอีสานที่อพยพเข้ามาทำงานในสังคมเมือง ดังนี้

3.1 อีสานในฐานะคนพลัดถิ่นผู้ทุกข์ระทมท่ามกลางวิถีเมืองกับการวิพากษ์ทุนนิยม

ไพโรจน์ทร์ ขาวงาม กวีผู้มีภูมิลำเนาจังหวัดร้อยเอ็ด เขียนบทกวี “การเดินทางของชีวิต¹” (2529) นำเสนอเรื่องราวคนพลัดถิ่นที่เดินทางมาถึงสถานีขนส่งผู้โดยสารกรุงเทพฯ (หมอชิต) และสถานีรถไฟหัวลำโพงที่คับคั่งไปด้วย คนตกราน ผู้สูงอายุ ขอลาน โสเภณี แรงงานชาย และแรงงานเด็ก ทุกคนต่างรู้สึกเหน็ดเหนื่อย มีอาการป่วยไข้ทางกายและใจ ดังจะเห็นได้จากที่ว่า “หมอชิต ชีวิตต้องตามหมอ เจ็บป่วยเหน็ดเหนื่อยหนอ ชีพนี้เดินทางนั้นนอนรอ ความรัก หมอก็ค้นจะชี้ ชองให้ ทุกข์หาย” กลวิธีทางวรรณศิลป์ คือ การใช้ขนบนิราศโดยนำชื่อสถานที่ที่เดินทางผ่านมาเชื่อมโยงกับอารมณ์ทุกข์ที่เกิดจากการพลัดพราก คือชื่อสถานีขนส่ง “หมอชิต” มาเล่นกับคำว่า “ตามหมอ” สื่อถึงคนพลัดถิ่นที่มีทุกข์ซึ่งต้องรักษาเยียวยา ผู้คนเหล่านี้ต่าง “เรียงรายถามไถ่ดัน เดินทาง จันทก ตกรานพลาง พลาดพลั้ง เห็นเหยื่อที่พรานวาง วิ่งแย่ง ถูกกับจับง่ายทั้ง ที่รู้ดูเห็น” สื่อภาพผู้คนตกรานที่กำลังเดินถามไถ่หางานทำ “เหยื่อ” หมายถึง อาหารที่ใช้ล่อสัตว์ หรือสิ่งที่น่าสนใจ เมื่อตีความแล้วถอดรหัสความหมายทางวัฒนธรรม ความหมายแฝง หมายถึง เงิน ส่วน “พราน” คือ ผู้หากินในทางล่าสัตว์ สื่อถึงบุคคลที่มีทักษะใช้อุบายหลอกล่อเพื่อเอาผลประโยชน์ตามที่ตนต้องการ ในบทกวีนี้แสดงความหมาย ทุนนิยมทำให้เกิดระบบการแข่งขันเพื่อกำไรสูงสุด นายทุนจะทำทุกวิถีทางเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ทางธุรกิจ ใช้เงินค่าจ้างแสวงหาผลประโยชน์จากลูกจ้าง บทประพันธ์ดังกล่าวมีลักษณะเด่นของสังคม

¹ พิมพ์ครั้งแรกในหนังสือกวีนิพนธ์ คำใดจะเอ่ยได้ตั้งใจ ผลงานรวมเล่มกวีนิพนธ์เล่มที่ 2 คัดสรรจากงานกวีช่วงปี พ.ศ. 2522-2529 ตีพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2529 ผู้เขียนศึกษาจาก ไพโรจน์ทร์ ขาวงาม, 2549. คำใดจะเอ่ยได้ตั้งใจ. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: นาคกร. หน้า 27-28.

มลาสัตว์มาใช้วิพากษ์ทุนนิยม สร้างความหมายให้ทุนนิยม คือ ความชั่วร้าย สร้างระบบการต่อสู้แข่งขัน ภาพคนที่เข้าไปแย่งเหยือกก็สื่อถึงความโง่และไร้ วิจารณ์ญาณ แสดงให้เห็นจุดยืนหรือมุมมองของกวีที่มองว่า ระบบทุนนิยม ได้ทำลายอิสระในการใช้ชีวิตของปัจเจกชน ทำให้คนต่างจังหวัดต้องเดินทางมาใช้ชีวิตท่ามกลางภาวะแก่งแย่งแข่งขันหาเงินเพื่อความอยู่รอดใน สังคมเมือง

มโนทัศน์เรื่องการวิพากษ์ระบบทุนนิยมสะท้อนให้เห็นอารมณ์ของ ยุคสมัยซึ่งสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์สถานการณ์การอพยพย้ายถิ่นของคน อีสานไปทำงานในสังคมเมือง¹ ภาพดังกล่าวผลิตซ้ำในเวลาต่อมา พลัง เพียงพิรุฬห์ (นามปากกาของเกริกศิษฐ์ พละมาตร) กวีผู้มีภูมิลำเนา กรุงเทพฯ เคยใช้ชีวิตวัยเด็กที่จังหวัดกาฬสินธุ์ เขียนบทกวี “คนอยู่ได้ สร้างสักเสา คนสร้างบ่ได้เนาแนบสนิ¹”(2559) นำเสนอเรื่องราวของ แรงงานก่อสร้างที่อาศัยอยู่ในแคมป์คนงาน ทำงานเหนื่อยยากเพื่อหาเงินมา ซื้อข้าวพอมื้อในแต่ละวัน แรงงานหนึ่งคนยังต้องเลี้ยงดูครอบครัวอีกหลาย ชีวิต พวกเขาสร้างตึกสูงให้คนอยู่อาศัยอย่างสะดวกสบาย ชีวิตพวกเขากลับ ไม่สะดวกสบาย ไม่นั่นคงเฉกเช่นตึกที่พวกเขาสร้าง คนพลัดถิ่นผู้ทุกข์ระทม ท่ามกลางวิถีเมืองมักนำเสนอผ่านกลุ่มผู้ด้อยโอกาสหรือกลุ่มผู้มีรายได้น้อย เหตุแห่งทุกขในสังคมเมืองนี้ยังมาจากปัญหาเชิงโครงสร้าง รัฐไม่จัดสรร ระบบสวัสดิการพื้นฐานที่ดีให้แก่กลุ่มคนใช้แรงงานให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น “อีสาน” จึงเป็นตัวแทนของคนพลัดถิ่นผู้ทุกข์ระทมในสังคมเมือง เป็น

¹ โปรดดูรายละเอียดเรื่อง สถานการณ์การอพยพย้ายถิ่นของคนอีสาน คนอีสานเป็นผู้อพยพย้าย ถิ่นไปทำงานในกรุงเทพฯ และเมืองใหญ่ของภูมิภาคในอัตราที่สูงเมื่อเทียบกับคนภูมิภาคอื่น ใน ดุษฎี อาวุธพันธ์, 2562. “คนอีสานย้ายถิ่น” สถานการณ์และผลกระทบ. ขอนแก่น: คลังนาโนวิทยา. หน้า 5 – 6.

¹ พิมพ์ครั้งแรกในหนังสือกวีนิพนธ์ นครคนนอก ปี พ.ศ. 2559 ผู้เขียนศึกษาจากหนังสือกวีนิพนธ์ พลัง เพียงพิรุฬห์, 2560. นครคนนอก. พิมพ์ครั้งที่ 2. สกลนคร: นิตยะศิลป์. หน้า 64-65. กวีนิพนธ์ รางวัลวรรณกรรมสร้างสรรค์ยอดเยี่ยมแห่งอาเซียน (ซีไรต์) ปี พ.ศ. 2559

ตัวแทนเพื่อสะท้อนให้เห็นปัญหาเชิงโครงสร้างในสังคมไทย

3.2 อีสานในฐานะคนพลัดถิ่นที่สามารถปรับตัวในวิถีเมืองกับการโต้กลับกระแสวิพากษ์ทุนนิยม

แนวคิดวิพากษ์ระบบทุนนิยมที่ว่า ระบบทุนนิยมทำให้มนุษย์ขาดอิสรภาพในการกำหนดชะตาชีวิตได้ถูกท้าทายด้วยชุดความคิดใหม่ กวีอีสานยุคหลังโต้กลับแนวคิดดังกล่าวโดยประกอบสร้างความหมายให้คนอีสานสามารถปรับตัวในวิถีเมืองได้อย่างมีความสุข สุขุมพจน์ คำสุขุม (นามปากกาของสุขุม คำภู่อ่อน) กวีผู้มีภูมิลำเนาจังหวัดอุดรธานี เขียนบทกวี “ร้านลาบพรีเมียร์ลึกลับ: ฤดูกาลดอกกรัก¹” (2556) ว่าด้วยเรื่องของกวีหนุ่มไปรับประทานก้อยดึกที่ร้านลาบข้างถนนสีลม ย่านธุรกิจใจกลางกรุงเทพฯ ระหว่างที่เขารับประทานลาบก้อยพร้อมกับชมฟุตบอลพรีเมียร์ลีกบรรยากาศภายในร้านมีผู้คนคึกคัก กวีหนุ่มแอบมองหญิงสาวที่มาพร้อมกับสามี เขารู้สึกชื่นชมไปกับกิริยาอันน่ารัก กินลาบก้อย และชมฟุตบอล บทกวีสื่อว่าคนอีสานเป็นส่วนหนึ่งของโลกทุนนิยม ดังจะเห็นได้จาก “*“เขา” คล้ายหุ่นกับที่นี้ กวีหนุ่ม เพียงเฝ้าย่ำคำคลุมเดินลุ่มถึง มนต์หอมลำสนิทแนม มนต์แคนตรึง รสลาบก้อยอร่อยซึ่ง บาดบั้งใจ*” มีการใช้ความเปรียบเขาคลายกับ “หุ่น” คือ ส่วนที่ลงทุนเท่ากันในการค้าขาย สื่อถึงโลกทุนนิยมที่เขาในฐานะลูกค้าน่าจะได้ได้รับผลประโยชน์คือความสุขจากการมาร้านลาบ ขณะที่ร้านลาบก็ได้เงินจากลูกค้า เมื่อตีความและถอดรหัสความหมายทางวัฒนธรรม ร้านลาบคือพื้นที่ของการปะทะสังสรรค์ทางวัฒนธรรมระหว่างวัฒนธรรมท้องถิ่นอีสาน(ลาบก้อย)กับวัฒนธรรมตะวันตก(ฟุตบอลพรีเมียร์ลีก)ที่ดำรงอยู่ร่วมกัน

“เขา” หรือ “กวีหนุ่ม” มีพฤติกรรมกินดื่มพักผ่อนหย่อนใจในยาม

¹ พิมพ์ครั้งแรกใน สุขุมพจน์ คำสุขุม, 2556. *รากของเรา เงามองโลก*. มหาสารคาม: กากะเขี่ยสำนักพิมพ์. หน้า 129-133. รางวัลชนะเลิศเชวเนบุคเอดวอร์ด ครั้งที่ 10

คำค้น พิเชษฐ์ สายพันธุ์ (2538: 117-122) อธิบายว่า กลางคืนในสังคมอุตสาหกรรมถูกมองเป็นชุมทรัพย์ที่จะก่อให้เกิดผลผลิตในระบบทุนนิยมที่สามารถนำมาเก็บเกี่ยวให้เกิดผลตอบแทนได้ เมื่อมนุษย์หลุดพ้นจากกลางวันซึ่งเป็นช่วงเวลาแห่งการดำเนินกิจกรรมซึ่งอยู่ภายใต้กรอบกฎระเบียบทางสังคม กลางคืนจะเป็นเวลาพักผ่อนซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ยืดหยุ่นไม่มีกฎเกณฑ์มาบีบบังคับ คนทำงานก็นำรายได้จากการทำงานมาบริโภคเพื่อความบันเทิง บทกวีสะท้อนให้เห็นค่านิยมทางวัฒนธรรมเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรี คนพลัดถิ่นที่เข้ามาในเมืองมีผู้ใช้ทุกซ์ระทม หากแต่เป็นคนทำงานสร้างฐานะ เป็นผู้ที่สามารถมีความสุขกับสิ่งบันเทิงรอบตัวและมีความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมท้องถิ่น

มนทัศน์ที่มองว่าคนพลัดถิ่นสามารถปรับตัวเข้ากับวิถีแบบเมืองผลิตซ้ำในบทกวี “เพื่อนบ้าน¹” (2560) ของอังคาร จันทาทิพย์ กวีผู้มีภูมิสำเนาจังหวัดขอนแก่น ว่าด้วยเรื่องราวของชาวบ้านชายที่ดิ้น หนีมาทำงานในโรงงานที่สร้างใกล้หมู่บ้าน มีเงินดาวน์บ้านจัดสรร มีเพื่อนที่ทำงานในโรงงานแฉมาพบปะสังสรรค์ไม่ขาดสาย มีความสุขที่ได้เดินตลาดนัดในวันอาทิตย์ เพื่อนบ้านที่อยู่ตรงข้ามบ้านเป็นครูที่รู้จักกันเพียงผิวเผิน สะท้อนให้เห็นความสามารถที่จะปรับตัวและเรียนรู้ที่จะเคารพชีวิตส่วนตัวของเพื่อนบ้านซึ่งเป็นวิถีคนเมือง แสดงให้เห็นถึงการปรับประสานระหว่างวิถีชนบทกับวิถีเมืองอย่างกลมกลืน “อีสาน” เป็นตัวแทนของคนพลัดถิ่นที่สามารถปรับตัวในวิถีเมือง อีกทั้งยังสื่ออีกด้วยว่า ระบบทุนนิยมได้สร้างที่อยู่อาศัยและสินค้าบริการที่อำนวยความสะดวกสบายให้แก่มนุษย์ และช่วยให้คนชนบทสามารถยกระดับชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

¹ พิมพ์ครั้งแรกในหนังสือกวีนิพนธ์ *ระหว่างทางกลับบ้าน* พ.ศ. 2560 ผู้เขียนศึกษาจาก อังคาร จันทาทิพย์, 2563. *ระหว่างทางกลับบ้าน*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: ผจญภัยสำนักพิมพ์. หน้า 44-47. กวีนิพนธ์รางวัลวรรณกรรมสร้างสรรค์ยอดเยี่ยมแห่งอาเซียน (ซีไรต์) ปี พ.ศ. 2562

4. ภาพตัวแทนของอีสานในฐานะท้องถิ่นที่ได้รับผลจากกระแสโลกาภิวัตน์

นอกจากกวีอีสานจะนำเสนอภาพคนอีสานพลัดถิ่นในเชิงปัจเจกบุคคลแล้ว กวีร่วมสมัยได้ตระหนักถึงอิทธิพลของกระแสโลกาภิวัตน์ที่ส่งผลกระทบต่อท้องถิ่นอีสานด้วย ศิราพร ฐิตะฐาน ณ ถลาง (2539: 91) กล่าวว่า ความเป็นท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่ง กำหนดได้ด้วยวัฒนธรรม วิถีชีวิต แบบแผนพฤติกรรมที่คนในท้องถิ่นนั้นมีร่วมกัน เราอาจมองสังคมไทยโดยแบ่งเป็นกลุ่มท้องถิ่นย่อยได้มากมาย ดังนั้น อาจจะมีท้องถิ่นระดับหมู่บ้าน ตำบล ภาค ขึ้นอยู่กับว่าจะมองเรื่องใดเป็น “ลักษณะร่วม” ของคนในแต่ละระดับที่กล่าวมานั้น กวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่นำเสนอภาพของอีสานในฐานะท้องถิ่นที่ได้รับผลจากกระแสโลกาภิวัตน์ ดังนี้

4.1 อีสานในฐานะท้องถิ่นที่ได้รับผลกระทบด้านประเพณี วัฒนธรรมกับการวิพากษ์นโยบายรัฐ

กวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่แสดงให้เห็นถึงความวิตกกังวลต่อประเด็นกระแสโลกาภิวัตน์ที่แผ่ขยายเข้ามายังชุมชนท้องถิ่นอีสาน พล้ง เพียงพิรุฬห์ เขียนบทกวี “บั๊งไฟเฟสดีวัล¹ ” (2556) นำเสนอภาพงานเทศกาลบั๊งไฟของชาวอีสาน มีขบวนแห่เซิ้งบั๊งไฟยิ่งใหญ่อลังการ มีหญิงเต้นยั่วชวน ผู้เข้าร่วมงานดื่มสุราอย่างสนุกสนาน อีกทั้งมีการเล่นพนันบั๊งไฟแอบแฝง บทกวีสะท้อนให้เห็นทัศนะเชิงวิพากษ์นโยบายรัฐที่ทำให้ประเพณีชาวบ้านกลายเป็นการจัดแสดงวัฒนธรรมเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว ความว่า “มหรสพกลบความเชื่อเมื่อโลกเปลี่ยน ฮิตคักดีลีทีผิดเพี้ยนเวียนลงต่ำ คองเคยซิดครั้งโบราณจารย์ให้จำ ผันแปรเปลี่ยงพลั่วอยู่กล้ำกลืน” สื่อถึงเทศกาลบั๊งไฟในโลกสมัยใหม่ได้เปลี่ยนความเชื่อเรื่องการบูชาพญาแถน ความเชื่อดังกล่าวกลับถูกทำลายลงโดยฝีมือมนุษย์ ดังว่า “บั๊งไฟฟุ้งสู่ฟ้าน่าหวาดหวั่น ติดโพย

¹ พิมพ์ครั้งแรกใน พล้ง เพียงพิรุฬห์, 2556. *โลกใบเล็ก*. สกลนคร: White Monkey Publishing. หน้า 84-87. กวีนิพนธ์รางวัลरणชนะเลิศอันดับสอง เซเวนบุ๊คอวอร์ด ครั้งที่ 10 หนังสือกวีนิพนธ์ที่ผ่านเข้ารอบสุดท้ายในการชิงรางวัลวรรณกรรมสร้างสรรค์ยอดเยี่ยมแห่งอาเซียน (ซีไรต์) ปี พ.ศ. 2556

ฝึพ่นมันขมขึ้น พิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์ร่างทึบเย็น ล่มสลายไม่หวนคืนเสีย
ความงาม” กวีหยาบยกประเด็นเรื่องธุรกิจการพนันในประเพณีแห่บั้งไฟที่
เกิดขึ้นหลายจังหวัดในภาคอีสานมาวิพากษ์นโยบายกระตุ้นเศรษฐกิจของ
ภาครัฐ นอกจากจะทำให้ประเพณีชุมชนกลายเป็นเพียงสินค้า คนในชุมชน
ยังดัดแปลงพิธีกรรมเพื่อตอบสนองกิเลสตนด้วย บทประพันธ์ปิดท้ายว่า
“หลงเหลือแต่เพียงเปลือกไว้อ้ออวด กิจกรรมของนักดูดดื่มความเศร้า
แรงดึงดูดพร้อมสรรพกลับลำเนา เพื่อแปลกหน้าต่อรากเหง้าของเราเอง”
สื่อถึงพิธีกรรมบุญบั้งไฟซึ่งเป็นหนึ่งในบุญฮีตสิบสองของคนอีสานกลายเป็น
เพียงการจัดงานเทศกาลแสดงวัฒนธรรม ส่วนแก่นความเชื่อความศรัทธา
บูชาพญาแถนเพื่อขอฝนมาใช้ในฤดูทำนา คนในสังคมกลับไม่ให้คุณค่าความ
สำคัญแล้ว

น้ำเสียงในบทกวีสื่อให้เห็นความปรารถนาที่จะอนุรักษ์
ศิลปวัฒนธรรมให้คงสภาพเดิมดังที่ปราชญ์อีสานจดจารึกไว้ในใบลาน
วิพากษ์วิจารณ์รัฐที่ส่งเสริมรณรงค์ให้ชุมชนกลายเป็นพื้นที่การท่องเที่ยว
เพื่อใช้เป็นแหล่งสร้างรายได้นับตั้งแต่ราวทศวรรษ 2530 เป็นต้นมา บทกวี
“บั้งไฟเฟสติวัล” สะท้อนให้เห็นปรากฏการณ์ของประเพณีประดิษฐ์ที่ใช้คำ
ว่า “เทศกาล (festival)” มีความหมายที่สื่อให้เห็นว่า เป็นเรื่องราวทางโลก
(profane) เป็นสิ่งที่ช่วยสะท้อนให้เห็นค่านิยมของสังคมแบบบริโภคนิยม
และโลกทุนนิยมได้ด้วย คำดังกล่าวมักสัมพันธ์โยงใยกับงานรื่นเริงเน้นความ
สนุกสนาน และจับจ่ายใช้สอยเป็นสำคัญ ประเพณีประดิษฐ์จะไม่ใช้คำว่า
“บุญ” ซึ่งเป็นคำเรียกชื่อประเพณีในวิถีคิดของคนอีสานแบบดั้งเดิมที่
เกี่ยวข้องกับมิติเรื่องจิตวิญญาณที่โยงใยกับเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ (scared)
และความเชื่อทางศาสนาเป็นหลัก(ปฐม หงส์สุวรรณ 2558: 270-271) จาก
เดิมที่ประเพณีบุญบั้งไฟจะช่วยให้คนในชุมชนได้ทำบุญให้ทานกลับกลายเป็น
วิถีแห่งการสร้างบาป

มโนทัศน์ที่แสดงให้เห็นถึงความเกรงว่าประเพณีในชุมชนจะสูญหายได้รับการผลิตซ้ำในบทกวี “ศรัทธาล่องไหลกับเรือไฟโบราณ¹” (2559) ของโฆรัก คำไฟโรจน์ (นามปากกาของไฟโรจน์ อินทชัย) กวีผู้มีภูมิลำนางจังหวัดหนองคาย นำเสนอภาพของการจัดประเพณีไหลเรือไฟในวันออกพรรษา ชาวบ้านทำบุญให้ทานสานความสัมพันธ์อันดีระหว่างคนในชุมชน ปัจจุบันประเพณีดังกล่าวกลับถูกรัฐช่วงชิงให้กลายเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดใดจังหวัดหนึ่ง ทั้งที่แต่เดิมประเพณีไหลเรือไฟวันออกพรรษาเป็นสมบัติร่วมของคนชุมชนริมแม่น้ำ มีอาจจะทำให้เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่งได้ “อีสาน” เป็นตัวแทนของท้องถิ่นที่ได้รับผลกระทบด้านประเพณีวัฒนธรรมในบริบทโลกาภิวัตน์

4.2 อีสานในฐานะท้องถิ่นที่ได้รับผลกระทบด้านระบบนิเวศกับการต่อรองกับอำนาจนายทุน

ราวทศวรรษ 2550 สังคมไทยเกิดกระแสเตรียมพร้อมเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน ชุมชนริมแม่น้ำโขงกลายเป็นพื้นที่การพัฒนาเศรษฐกิจระดับภูมิภาคอาเซียน โฆรัก คำไฟโรจน์ เขียนบทกวี “ปลาบึกตัวสุดท้าย¹” (2559) บทสนทนาระหว่างลูกกับพ่อในประเด็นกลุ่มทุนต่างประเทศร่วมลงทุนภายใต้นโยบายรวมศูนย์ทางเศรษฐกิจที่ดำเนินนโยบายสร้างเขื่อนเหนือแม่น้ำโขงแล้วส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศ “ผม” ในฐานะลูกหวนรำลึกถึงความทรงจำวัยเยาว์ที่ผูกพันกับวิถีประมงพื้นบ้าน พ่อเป็นพรานปลาบึกเคยร่วมพิธีกรรมบูชาปลาบึกในฐานะปลาศักดิ์สิทธิ์ของแม่น้ำโขง ปัจจุบันปลาบึกเปลี่ยนสถานะเป็นปลาเศรษฐกิจในสังคมบริโภคนิยม

¹ พิมพ์ครั้งแรก โฆรัก คำไฟโรจน์, 2559. เพลงแม่น้ำ. มหาสารคาม: กากะเขียสำนักพิมพ์. หน้า 50-52. หนังสือกวีนิพนธ์ที่ผ่านเข้ารอบสุดท้ายในการชิงรางวัลวรรณกรรมสร้างสรรค์ยอดเยี่ยมแห่งอาเซียน (ซีไรต์) ปี พ.ศ. 2559

¹ พิมพ์ครั้งแรก โฆรัก คำไฟโรจน์, 2559. เพลงแม่น้ำ. มหาสารคาม: กากะเขียสำนักพิมพ์. หน้า 72-75.

บทกวีแสดงความโหยหาอดีตในวัยเยาว์ว่า “คิดถึงบ้านและบึงคึกคักอย่างเล่า
เมื่อหลายเหล่าประมวงต้องปลงฝัน เมื่อได้ท้องตลาดปลาบูชายัญ ประดับ
ดอกไม้จันทน์อย่างบรรจง” ประเพณีเกี่ยวกับความตายของมนุษย์ถูก
หยิบยกมากล่าวเพื่อสื่อให้เห็นสถานการณ์ของปลาบึกในแม่น้ำโขงที่ใกล้จะ
สูญพันธุ์ ปลาบึกมีสถานะเป็นสินค้าที่มนุษย์ล่ามาขายในสังคมบริโภคนิยม
ปลาบึกในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านเคยบูชาก็หายสิ้นไป แสดง
ความหมายการสูญเสียวิถีการประมงพื้นบ้าน บทกวีเรียกแม่น้ำโขงว่า
“แม่น้ำของ” เพื่อสื่อให้เห็นสำนักทางชาติพันธุ์ลาวของคนอีสาน² สังเกต
จาก “เราคือลูกแม่ของจากหนองคาย พบบึกตัวสุดท้ายออกจากถ้ำ
หลังจากที่เพาะปลุกถูกกระทำ การขึ้น – ลงของน้ำไร้เวลา” แสดง
ความหมาย กลุ่มคนในจังหวัดหนองคายเคารพแม่น้ำโขงในฐานะแม่ผู้
หล่อเลี้ยงชีวิต มีการใช้กลวิธีการอ้างถึงปลาบึกที่สัมพันธ์กับตำนานกำเนิด
แม่น้ำโขง² ปลาบึกเป็นตัวแทนวิถีชุมชนที่พึ่งพาอาศัยระบบนิเวศใน
ธรรมชาติถูกทำลายลงเพราะนโยบายรวมศูนย์ทางเศรษฐกิจแบบข้ามชาติ

มนทัศน์ที่มองว่าการพัฒนาเศรษฐกิจภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์
เป็นปัจจัยทำลายระบบนิเวศของชุมชนวัฒนธรรมท้องถิ่น และเกิดความ
เหลื่อมล้ำทางสังคม ปรากฏให้เห็นในบทกวีของ “ในมือกำหมัดหยัดชู ใน
เสียงกู่ก้องตะโกน² ”(2555) ของอังคาร จันทาทิพย์ นำเสนอเสียงเพรียก

² ปฐม หงษ์สุวรรณ (2556: 92 - 96) อธิบายที่มาของชื่อแม่น้ำโขงไว้ว่า หลักฐานประวัติศาสตร์ที่
อยู่ในประเทศไทยบางชิ้นก่อน พ.ศ. 2439 แสดงให้เห็นว่า สังคมในยุคนั้น คนไทยและคนลาวส่วน
ใหญ่ต่างยังคงเรียกแม่น้ำโขงในชื่อเรียกว่า “แม่น้ำของ” พอมาถึงในสมัยรัชกาลที่ 5 มีความพยายาม
เปลี่ยนคำเรียกชื่อแม่น้ำสายนี้ว่า “แม่น้ำโขง” สะท้อนให้เห็นทัศนคติของผู้นำทางความคิดของคนไทย
ที่ต้องการสร้างความแตกต่างกับคนลาว เป็นการขัดเกลาและสร้างอัตลักษณ์ความเป็นไทยให้ชัดเจน
ขึ้น เพราะขณะนั้นลาว(ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง) ได้กลายเป็นรัฐในการปกครองอาณานิคมฝรั่งเศสไปแล้ว

² โปรดศึกษาความสำคัญของปลาบึกในตำนานกำเนิดแม่น้ำโขงใน “ปลาบึก : อาหารศักดิ์สิทธิ์กับ
การช่วงชิงความหมายในชุมชนชายแดนไทย-ลาว” ใน ปฐม หงษ์สุวรรณ, 2556. **นานมาแล้ว: มีเรื่อง
เล่า นิทาน ตำนาน ชีวิต**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. หน้า 215-267.

² พิมพ์ครั้งแรกในหนังสือวินิพนธ์ **หัวใจห้องที่ห้า** ปี พ.ศ. 2555 ผู้เขียนศึกษาจากหนังสือวินิ

ของชนบทที่เคยเป็นสังคมพื้นถิ่นมีภูมิวัฒนธรรม กำลังจะถูกครอบงำด้วยทุนในยุคโลกาภิวัตน์ กลุ่มชนชั้นกลางและชนชั้นรากหญ้าต่อสู้กันเพื่อรักษาผลประโยชน์กลุ่มตนเอง บริบทโลกาภิวัตน์ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมพื้นถิ่นชาวบ้านถูกนายทุนฉวยคว้าไปเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตน “อีสาน” เป็นตัวแทนท้องถิ่นที่ได้รับผลกระทบด้านระบบนิเวศในกระแสโลกาภิวัตน์ บทกวีได้สะท้อนอารมณ์ความรู้สึกของคนที่ต้องสูญเสียถิ่นที่อยู่เพื่อรักษาผลประโยชน์ให้คนในท้องถิ่น

5. ภาพตัวแทนของอีสานในฐานะวิถีชนบทอันเรียบง่ายและอุดมสมบูรณ์

ภายใต้บริบทกระแสโลกาภิวัตน์ ผู้พลัดถิ่นในสังคมเมืองมักเกิดภาวะแปลกแยกและสับสนก่อให้เกิดความรู้สึกโหยหาอดีต ความเป็นหมู่บ้านโลกส่งผลให้เกิดความปรารถนาอันแรงกล้าสำหรับชุมชนที่มีความทรงจำร่วม ความโหยหาอดีตเป็นกลไกการป้องกันตัวเองของผู้พลัดถิ่นในช่วงเวลาแห่งจังหวะชีวิตที่รีบเร่งและการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในประวัติศาสตร์ ความโหยหาอดีตต่างจากความโศกเศร้าที่จำกัอยู่ในระบบจิตสำนึกส่วนบุคคล แต่ความโหยหาอดีตเป็นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตประวัติส่วนบุคคล ชีวิตประวัติของกลุ่มหรือชาติ ระหว่างความทรงจำส่วนตัวและความทรงจำส่วนรวม (Boym 2001: XIV - XVI) กวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่ประกอบสร้างภาพตัวแทนของอีสานในฐานะวิถีชนบทอันเรียบง่ายและอุดมสมบูรณ์สะท้อนถึงอารมณ์โหยหาอดีต ดังนี้

5.1 อีสานเป็นวิถีชนบทอันเรียบง่ายที่สอดคล้องกับนโยบายรัฐ

วิกฤตปัญหาเศรษฐกิจในปี พ.ศ. 2540 แสดงให้เห็นว่าวาทกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจของภาครัฐล้มเหลว ระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพในสังคมอีสานกลายเป็นแนวทางแก้ปัญหาเศรษฐกิจของชาติ

นิพนธ์ อังคาร จันทาทิพย์, 2563. หัวใจห้องที่ห้า. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: ผจญภัยสำนักพิมพ์. หน้า 181-183. กวีนิพนธ์รางวัลวรรณกรรมสร้างสรรค์ยอดเยี่ยมแห่งอาเซียน (ซีไรต์) ปี พ.ศ. 2556

บรรจง บุรินประโคน กวีผู้มีภูมิลำเนาจังหวัดบุรีรัมย์ ถ่ายทอดอารมณ์
 ถวิลหาชนบท คิดถึงความทรงจำวัยเยาว์ในบทกวี “ตั้งรุ่งกินน้ำรับฝน
 ใหม่”² (2558) นำเสนอเรื่องราวฉันกับพี่ในวัยเด็ก กำลังรอคอยพ่อไปกู้
 ไซตักกุ้งตอนเช้ามีด แม่หุงข้าว พอพ่อกลับถึงบ้าน ฉันและพี่ถือกะละมัง
 ไปใหญ่รอพ่อเปิดไซด้วยใจตื่นเต้น บทสุดท้ายใช้ภาพจน์อุปมาว่า “วิถีชีวิต
 ของคนทุ่ง คล้ายสายรุ่งกินน้ำรับฝนใหม่ เรียบง่ายงามทั้งกายและหัวใจ ดัง
 ดอกไม้สายลมได้คู่อ่อนโยน” แสดงความหมาย วิถีชนบทเป็นสังคมที่ต้งาม
 สังคมแห่งความหวัง และสังคมในอุดมคติ เนื่องจากเป็นวิถีชีวิตที่เรียบง่าย
 ได้อยู่พร้อมหน้าพร้อมตากับครอบครัว สมาชิกในครอบครัวต่างรู้หน้าที่
 บทบาทของตนเอง ไม่ต้องใช้เงิน ไม่ต้องต่อสู้ดิ้นรนแข่งขัน สะสมเงินทองให้
 เกิดความทุกข์ ภาพดังกล่าวได้รับการผลิตซ้ำปรากฏให้เห็นในบทกวี “เด็ก ๆ
 ของหมู่บ้าน”² (2556) ของสุขุมพจน์ คำสุขุม ว่าด้วยเรื่องราวเด็กน้อยที่
 อาศัยอยู่ในหมู่บ้านที่พ่อแม่ปู่ย่าได้สร้างบ้านแปงเมืองทำให้มีถิ่นฐานทำกิน
 เด็กน้อยอยู่ดี กินดีและอบอุ่น หากเติบโตใหญ่ก็จะไม่ไปทำงานในเมือง มีพ่อ
 อยู่พอกินและรู้สึกโชคดีที่เป็นเด็กไทยธรรมดาที่เกิดในหมู่บ้าน นับว่าเป็น
 ภาพที่สอดคล้องกับวาทกรรมเศรษฐกิจพอเพียงของภาครัฐ

ภาพตัวแทนที่กล่าวมาข้างต้นเกิดจากอิทธิพลกระแสความคิด
 วัฒนธรรมชุมชนที่ก่อรูปขึ้นในทศวรรษ 2520 ความคิดนี้ได้รับการประกอบ
 สร้างขึ้นมาโดยนักคิดและปัญญาชนซึ่งมีภูมิหลังที่ค่อนข้างแตกต่างหลากหลาย
 หลาย แต่กระนั้นพวกเขาก็มีความคิดเรื่องการพึ่งตนเอง วัฒนธรรมชุมชน
 ชุมชนหมู่บ้าน และภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นจุดร่วมความคิดที่สำคัญ นับ

² พิมพ์ครั้งแรกใน ศิลปวัฒนธรรม ตุลาคม 2556 ผู้เขียนศึกษาจากหนังสือกวีนิพนธ์ บรรจง บุริน
 ประโคน, 2558. เมืองสายน้ำ บ้านสายลม. มหาสารคาม: กากะเกียสำนักพิมพ์. หน้า 89-90.

² พิมพ์ครั้งแรก ขวัญเรือน 2542 ผู้เขียนศึกษาจาก สุขุมพจน์ คำสุขุม, 2556. สายรุ่งของความรัก.
 มหาสารคาม: กากะเกียสำนักพิมพ์. หน้า 22-24 หนังสือกวีนิพนธ์เข้ารอบสุดท้ายรางวัลวรรณกรรม
 สร้างสรรค์ยอดเยี่ยมแห่งประเทศไทย (ซีไรต์) ปี พ.ศ. 2544 และได้รับรางวัลสมชายปะเภทกวีนิพนธ์
 สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาหนังสือแห่งชาติ พ.ศ. 2545

ตั้งแต่ทศวรรษ 2530 ความคิดดังกล่าวได้รับความสนใจจากหน่วยงานด้านวัฒนธรรมของรัฐและถูกเชื่อมโยงเข้าไปเกี่ยวข้องกับแนวพระราชดำริในการพัฒนาชนบทของพระมหากษัตริย์อย่างใกล้ชิด (อิกานต์ ศรีนารา 2555: 350 -351) กระแสความคิดวัฒนธรรมชุมชนยังได้รับการสานต่อในแวดวงวรรณกรรม สมิง จารย์คุณ (2550: 26-47) อธิบายว่า นักเขียนอีสานมีสำนึกเชิงสังคมการเมืองจึงได้รวมกลุ่มทางวรรณกรรมตั้งแต่ พ.ศ. 2525 จนกลายเป็นสโมสรนักเขียนภาคอีสานใน พ.ศ. 2532 พันธกิจสำคัญที่สุดประการหนึ่งคือการส่งเสริม ยืนยัน และเชิดชูอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรม “อีสาน” เป็นตัวแทนของวิถีชนบทอันเรียบง่ายซึ่งเป็นชีวิตที่คนในสังคมบริโภคนิยมโยยหา เป็นชีวิตที่มีความสุขกับสิ่งรอบตัว พึ่งตนเองได้และไม่ตกเป็นทาสของวัตถุ

5.2 อีสานเป็นแหล่งอารยธรรมในอดีตที่รุ่งเรืองอันเป็นส่วนหนึ่งของอัตลักษณ์อาเซียน

ราวทศวรรษ 2550 สังคมไทยเกิดกระแสความคิดเรื่องเตรียมความพร้อมเข้าสู่ประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียนที่เน้นการส่งเสริมให้เกิดอัตลักษณ์อาเซียน กวีนิพนธ์แสดงให้เห็นถึงความโหยหาอดีตแบบรื้อฟื้นมรดกทางอารยธรรม (restorative nostalgia) เป็นการสร้างบ้านที่สูญหายไปขึ้นมาใหม่โดยเชื่อว่า สิ่งที่น่าเสนอเป็นเรื่องจริง ความโหยหาอดีตนี้จะมีลักษณะเฉพาะของการฟื้นฟูประวัติศาสตร์ชาติ มีการสร้างตำนานที่เต็มไปด้วยสัญลักษณ์ขึ้นมาเพื่อต่อต้านภาวะสมัยใหม่ ความโหยหาอดีตแบบรื้อฟื้นมรดกทางอารยธรรมมีวิธีเล่าแบบการรื้อฟื้นต้นกำเนิดซึ่งช่วยปลอบโยนภาวะการสูญเสียที่เกิดจากการพลัดพรากซึ่งเป็นการสร้างความรู้สึกมั่นคงทางใจให้มากขึ้นท่ามกลางภาวะที่เร่งรีบในสังคมปัจจุบัน (Boym 2001 : 41 - 44)

อังคาร จันทาทิพย์ เขียนบทกวี “รู้นิทานและเรื่องเล่าวันวานของ

แม่² ”(2556) ถ่ายทอดภาพท้องทุ่งหลังฝนตกมีสายรุ้งทอดยาว หวนรำลึกถึงบรรยากาศเมื่อครั้งวัยเยาว์ที่เคยฟังตำนานเรื่องเล่าพื้นบ้านอีสาน แม้ว่า จะต้องพลัดพรากจากถิ่นฐานบ้านเกิด แต่ความทรงจำเกี่ยวกับนิทานและความรักของแม่ยังคงติดตรึงในความทรงจำ การคิดถึงชนบทที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยเรื่องเล่าพื้นบ้านช่วยให้ผ่อนคลายจากความเหนื่อยล้า

“เรา” หวนรำลึกถึงอดีตที่เคยฟังนิทานในทุ่งหญ้า มีการใช้กลวิธีการอ้างถึงตำนานเรื่องเล่าพื้นบ้านอีสาน ดังจะเห็นได้จาก “ซูลู - นางอ้วผาแดง - นางไอ่... วันเวลาผ่านไปไม่หยุดนิ่ง เราลาร้างแหล่งหลักเคยพักพิง แต่บางสิ่งยังคงความทรงจำ น้ำเต้าบุง ปวงผีฟ้า พญาแถน... เคยโลดแล่นเรื่องเล่าอยู่เข้าคำ อຸຣັງຄາຕຸນິທານ...ขานถ้อยคำ เล่าเรื่อง ลำนำ และตำนาน” ใช้การอ้างถึงซูลูนางอ้วและผาแดงนางไอ่วรรณกรรมอีสานล้านช้างและตำนานปรัมปราทางพระพุทธศาสนาเรื่องອຸຣັງຄາຕຸນິທານ แสดงความหมาย ความรู้เรื่องอาณาจักรล้านช้างในอดีต การอ้างถึงตำนานกำเนิดมนุษย์นิทานน้ำเต้าบุง แสดงความหมาย มนุษย์หลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์มีจุดกำเนิดและมีรากเหง้าเกี่ยวกับบรรพบุรุษจากแหล่งเดียวกัน การอ้างถึงผีฟ้าพญาแถน แสดงความหมาย ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ผู้มีอำนาจเหนือธรรมชาติที่ชาวอีสานเคารพบูชา แสดงให้เห็นกรอบการตีความของกวีที่ยอมรับว่า วรรณกรรมท้องถิ่นที่ส่งผ่านวัฒนธรรมมุขปาฐะเป็นสิ่งที่มีความค่าทางจิตใจ ดังความว่า “ด้วยความฝันวันหนึ่งซึ่งเหนื่อยนัก หวนคืนมาหนุนตักของทุ่งหญ้า สายรุ้งสวยพวยพุ่งพาดผ่านฟ้า เหมือนเสียงแม่ผ่านลมมาแผ่วกระซิบ” สื่อให้เห็นถึงอารมณ์โหยหาความสุขในอดีตและอารยธรรมที่รุ่งเรืองเพื่อลอบประโลมใจ

มนทัศน์ที่มองว่าอีสานเป็นแหล่งอารยธรรมผลิตซ้ำใน “คันธชาตินิพนธ์”

² พิมพ์ครั้งแรกในหนังสือกวีนิพนธ์ หัวใจห้องที่ห้า ปี พ.ศ.2555 ผู้เขียนศึกษาจากหนังสือกวีนิพนธ์ อังคาร จันทาทิพย์, 2563. หัวใจห้องที่ห้า. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: ผจญภัยสำนักพิมพ์. หน้า 118-120.

ภาษาไทยถิ่นอีสานฮ่างเฮ้า² (2564) ของคำเมือง รวาระรินทร์ (นามปากกาของณรงค์ศักดิ์ รวาระรินทร์) กวีผู้มีภูมิลำเนาจังหวัดกาฬสินธุ์ ประพันธ์ด้วยอักษรไทยน้อย² และถ่ายทอดเป็นอักษรไทย นำเสนอเรื่องราวเด็กน้อยที่ใช้ชีวิตบนภูมิศาสตร์ที่ราบสูงอีสานในหน้าแล้ง อุดมสมบูรณ์ไปด้วยพืชพรรณตามแหล่งธรรมชาติที่สามารถนำมาเป็นอาหารพื้นบ้าน เป็นสังคมที่เปี่ยมไปด้วยภูมิปัญญา การใช้อักษรไทยน้อยสะท้อนถึงการหวนกลับไปสู่ความเป็นลาว ตอบโต้กับวาทกรรมคนอีสานโง่ จน เจ็บ อันเกิดจากมุมมองภาครัฐ คนอีสานมีศักยภาพปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมได้เป็นอย่างดี อีกทั้งมีระบบสังคมที่ใช้ตัวอักษรบอกถึงความเจริญมาก่อนที่รัฐสยามจะเข้ามาปกครองในช่วงสมัยรัชกาลที่ 5

ปัจจัยที่ทำให้เกิดการนิยามอัตลักษณ์อีสานโดยรื้อฟื้นความเป็นลาวมาเป็นส่วนหนึ่งอัตลักษณ์อีสาน คือวาทกรรมอาเซียนที่ให้ความสำคัญกับเรื่องอัตลักษณ์อาเซียน ประกอบกับบริบทหลังเหตุการณ์รัฐประหารในวันที่ 19 กันยายน พ.ศ. 2549 หลังจากเหตุการณ์การปราบปรามการชุมนุมกลุ่มแนวร่วมประชาธิปไตยต่อต้านเผด็จการแห่งชาติ(กลุ่มคนเสื้อแดง) ในปี พ.ศ. 2553 คนอีสานถูกสังคมนิยามว่าเป็นกลุ่มคนที่ตกเป็นเหยื่อของนักการเมือง นักเขียนอีสานได้กลับวาทกรรมดังกล่าวโดยนิยามอัตลักษณ์อีสานใหม่ ดังจะเห็นได้จากต้นทศวรรษ 2550 นักเขียนอีสานได้ขยับขยาย

² ฮ่างเฮ้า ภาษาถิ่นอีสาน แปลว่า ตลบ, อบอวล ดอกไม้หอมตลบตามลม (คำเมือง รวาระรินทร์, 2564:185) ผู้เขียนศึกษาจาก คำเมือง รวาระรินทร์, 2564. ฮ่างเฮ้า. มหาสารคาม: สารคนสำนักพิมพ์. รางวัลพิเศษเสริมสร้างกำลังใจ เซเวนบุ๊คอวอร์ด ครั้งที่ 18

² ชาวอีสานเมื่อครั้งเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านช้าง (ก่อนที่จะถูกผนวกรวมภายใต้ศูนย์กลางอำนาจรัฐสยามในสมัยรัชกาลที่ 5) มีตัวอักษรที่ใช้จดบันทึกวรรณกรรมอีสาน คืออักษรธรรมใช้บันทึกเรื่องราวเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาหรือเรื่องราวที่เป็นคติธรรม และอักษรไทยน้อยใช้เขียนเรื่องราวที่เป็นคติโลก เช่น วรรณกรรม นิทาน ตำราวิชาการ และบันทึกเรื่องราวทั่ว ๆ ไป ครั้นอาณาจักรล้านช้างตกอยู่ภายใต้การปกครองของฝรั่งเศส ได้มีวิวัฒนาการรูปแบบของอักษรไทยน้อยในอาณาจักรลาว(ล้านช้าง) กลายเป็นอักษรลาว แต่อักษรไทยน้อยในภาคอีสานไม่มีวิวัฒนาการต่อไป เนื่องจากอักษรไทยปัจจุบันเข้าไปมีบทบาทแทนที่ (ธวัช ปุณโณทก 2525: 157-171)

พื้นที่ทางวรรณกรรมเพื่อที่จะนิยามอีสานใหม่ในความหมายของตนเอง คือ นิติสารชยาภา *เรื่องสั้น* มุ่งเน้นวิพากษ์วิจารณ์การเมืองในระดับโครงสร้าง โดยเฉพาะให้ความสนใจต่อการเรียกร้องการเมืองประชาธิปไตยของคนเสื้อแดง และนิติสาร *ทางอีสาน* ให้ความสำคัญกับชุมชนวัฒนธรรมอีสาน เพราะหากต้องแก้ไขปัญหารื่องตัวตน ที่มาหรือถูกเหมารวมจากสังคมในมิติเศรษฐกิจหรือการเมือง การปลูกฝังในวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับวัฒนธรรม เป็นการจัดที่ทางใหม่ให้กับคนอีสานได้ดีกว่า(จินห์วรา ช่วยโชติ 2564: 191-194) นอกจากนี้ ชัชวาล โคตรสงคราม นักเขียนผู้มีภูมิลำเนาจังหวัดร้อยเอ็ด นิยามตัวตนว่าเป็น “นักเขียนสาธารณรัฐลาวล้านช้างฝั่งขวาแม่น้ำโขง” เป็นผู้ร่วมก่อตั้งสมาพันธ์วรรณกรรมแม่น้ำของ พร้อมทั้งรางวัลอุรังคธาตุเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (สัญลักษณ์ ทองสุข, 2565: ออนไลน์) แสดงให้เห็นถึงการกลับไปทบทวนถึงรากเหง้าเผ่าพันธุ์ของตน และความต้องการเป็นอิสระทางความคิดจากการครอบงำของอำนาจศูนย์กลางรัฐไทย “อีสาน” เป็นตัวแทนของวิถีชนบทอันเรียบง่ายและอุดมสมบูรณ์ กวีรื้อฟื้นความเป็นลาวขึ้นมาประกอบสร้างจนกลายเป็นอัตลักษณ์ลาวอีสานโต้กลับกับวาทกรรม “ความด้อยพัฒนา” และ “ความเป็นอื่น” ที่รัฐเคยนิยามให้ เป็นการจัดตำแหน่งแห่งที่ของตัวตนคนอีสานในฐานะที่เป็นมนุษย์ผู้ซึ่งเป็นพลเมืองโลก

6. สรุปและอภิปรายผล

ภาพตัวแทนของอีสานในกวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่มีความสับสนและมีการปรับเปลี่ยนอย่างมีพลวัตไปตามปัจจัยทางสังคม ทศวรรษ 2490 ปัญญาชนหัวก้าวหน้าเสนอภาพตัวแทนของอีสานในฐานะพื้นที่แห่งความแห้งแล้งกันดารในกวีนิพนธ์เพื่อชีวิต ปลูกเร้าให้คนอีสานผู้เป็นตัวแทนชนชั้นแรงงานรวมกำลังกันต่อสู้ทางชนชั้นสอดคล้องกับอุดมการณ์สังคมนิยมแบบลัทธิมาร์กซ์ ในทศวรรษ 2510 ภาพดังกล่าวผลิตซ้ำโดยปัญญาชน

นักศึกษาสอดคล้องกับอุดมการณ์สังคมนิยมต่อต้านรัฐเผด็จการทหารนำไปสู่เหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 และ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 กวีนิพนธ์ที่ว่าด้วยอีสานในทศวรรษ 2490 ถูกรื้อฟื้นนำมาอ่านในกิจกรรมชุมนุมทางการเมืองและมีอิทธิพลต่อการสร้างบทกวีแนวเพื่อชีวิต

ทศวรรษ 2520 อุดมการณ์ทางการเมืองแบบสังคมนิยมเริ่มเสื่อมสลาย กระแสวรรณกรรมเพื่อชีวิตจากที่เคยเป็นสกุลแนวคิดสำคัญต่อการเคลื่อนไหวทางการเมืองก็ลดบทบาทลง กวีอีสานได้หิบบัณฑิตภาพความแห้งแล้งกันดารในวรรณกรรมเพื่อชีวิตมาสื่ออารมณ์โศกเศร้าที่สูญเสียวิถีชนบท กอปรกับกระแสความคิดวัฒนธรรมชุมชนที่ก่อตัวขึ้นเพื่อวิพากษ์ระบบทุนนิยม ทศวรรษ 2530 กวีอีสานก็ได้นำเสนอภาพตัวแทนของอีสานในฐานะคนพลัดถิ่นผู้ทุกข์ระทมในสังคมเมืองเพื่อวิพากษ์ระบบทุนนิยม ทั้งนี้ภาพดังกล่าวก็ได้ถูกโต้กลับในเวลาต่อมา กวีอีสานได้ประกอบสร้างให้คนอีสานเป็นคนพลัดถิ่นที่สามารถปรับตัวในวิถีเมือง ราวทศวรรษ 2550 กวีนำเสนอภาพตัวแทนของอีสานในฐานะท้องถิ่นที่ได้รับผลจากกระแสโลกาภิวัตน์ วิพากษ์นโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวของภาครัฐที่ทำให้ประเพณีวัฒนธรรมของชาวบ้านกลายเป็นสินค้า และนโยบายพัฒนาเศรษฐกิจรวมศูนย์แบบข้ามชาติที่ทำลายระบบนิเวศ ภายใต้บริบทเดียวกันนี้อีกด้านหนึ่งกวีอีสานประกอบสร้างภาพตัวแทนของอีสานในฐานะวิถีชนบทอันเรียบง่ายและอุดมสมบูรณ์ รื้อฟื้นความเป็นลาวในความหมายเชิงชาติพันธุ์ขึ้นมาเพื่อปกป้องบอกตัวตน เกิดภาพตัวแทนของอีสานในฐานะแหล่งอารยธรรมที่อุดมสมบูรณ์แสดงถึงการเชิดชูอัตลักษณ์ท้องถิ่น

ภาพตัวแทนของอีสานได้เปลี่ยนแปลงจากภาพของความทุกข์ยากมาสู่การเชิดชูอัตลักษณ์ท้องถิ่น เพราะเงื่อนไขปัจจัยทางสังคมที่ส่งผลต่อจุดยืนและมุมมองของกวีที่ทำให้มีวิธีคิดต่ออีสานแตกต่างกัน กวีนิพนธ์เป็นพื้นที่ของการผลิตซ้ำและต่อสู้ทางความหมาย เนื่องจากเป็นงานศิลปะที่เกิด

จากการกลั่นกรองจากความคิด วิธีของการสร้างเสพกวีนิพนธ์ที่สามารถส่งผ่านความคิดสู่ผู้คนได้ทั้งผ่านการอ่านตัวอักษรและการท่องจำขึ้นใจด้วยสุนทรียะภาษาแบบอีสาน จึงทำให้เกิดการผลิตซ้ำและการต่อสู้ทางความหมายได้โดยง่าย นอกจากนั้น กวีนิพนธ์ยังเป็นผลิตผลจากศิลปินผู้สร้างสรรค์ ทำให้มีแนวโน้มที่จะเป็นที่มาความคิดเกี่ยวกับอีสาน ศิลปินมองเห็นช่องว่างหรือโอกาสของพื้นที่ดังกล่าว จึงใช้กวีนิพนธ์เป็นเครื่องมือต่อสู้ต่อรองกับอำนาจที่กดทับในมิติเชิงสังคมและวัฒนธรรม

บทความนี้จะช่วยเปิดมุมมองการศึกษา กวีนิพนธ์ที่มีได้จำกัดอยู่เพียงการวิเคราะห์ภาษาวรรณศิลป์เท่านั้น หากแต่ยังสามารถศึกษา กวีนิพนธ์ในฐานะที่เป็นวัตถุทางวัฒนธรรมตามแนววัฒนธรรมศึกษาได้ด้วย นอกจากนี้ ทฤษฎีภาพตัวแทนน่าจะช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจพัฒนาการทางความคิดและภาพตัวแทนของอีสานที่ไม่หยุดนิ่ง หากแต่แปรเปลี่ยนไปตามมิติเชิงสังคมและวัฒนธรรมในแต่ละยุคสมัย

- ไกล่รุ่ง อามระดิษ, 2556. “ภาพตัวแทนของไทยในวรรณกรรมกัมพูชาช่วงต้นสมัยอาณานิคม.” ใน สุเนตร ชุตินธรานนท์ และชนิษฐา คันธะวิชัย (บรรณาธิการ). **ไทยในสายตาเพื่อนบ้าน**(หน้า153-186). กรุงเทพฯ : ศูนย์เชี่ยวชาญเฉพาะทางด้านแม่โขงศึกษา สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- โฆะรัก คำไพโรจน์, 2559. **เพลงแม่น้ำ**. มหาสารคาม: กากะเยี่ยสำนักพิมพ์.
- คำพา เพลงพิน, 2532. **เสียงสั่งจากอีสาน**. ลอมหนังสือเดือนเสี้ยว: มหาสารคาม.
- คำเมือง รวาระรินทร์, 2564. **ฮ่วงเข้า**. มหาสารคาม: สารคนสำนักพิมพ์.
- ชัยรัตน์ พลมุข, 2562. “ทฤษฎีผัสสารมณ (affect theory) กับการศึกษาวรรณกรรม.” ใน สุรเดช โชติอุดมพันธ์ (บรรณาธิการ), **นวนิธิ: วิถีวิทยาร่วมสมัยในการศึกษาวรรณกรรม**(หน้า 323–372). กรุงเทพฯ: สยามปริทัศน์.
- จิตร ภูมิศักดิ์, 2551. **คนยังคงยืนเด่นโดยทำท่าย**. กรุงเทพฯ: ฟ้าเดียวกัน.
- จินห์วรา ช่วยโชติ, 2564. “การเปลี่ยนแปลงความคิดทางการเมืองในงานวรรณกรรมของนักเขียนอีสานระหว่างทศวรรษ 2530 – 2550.” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ชาร์ลส์ เอฟ คายส์, 2556. **อีสานนิยม : ท้องถิ่นนิยมในสยามประเทศไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ดาร์รัตน์ เมตตาริกานนท์, 2546. **การเมืองสองฝั่งโขง**. กรุงเทพฯ: มติชน.
- ธวัช ปุณโณทก, 2525. **วรรณกรรมท้องถิ่น (Regional Literature)**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ธัญลักษณ์ ทองสุข, 2565. “ประวัติศาสตร์ศูนย์กลางสร้างอคติทางชาติพันธุ์” **ชัชวาลย์ โคตรสงคราม นักเขียนผู้เรียกตัวเองว่าลาวล้านช้างฝั่งขวาแม่น้ำโขง**. ค้นเมื่อ 14 มกราคม 2567.จาก. <https://www.the101.world/chatchawan-khotsongkham-interview/>
- ธิกานต์ ศรีนารา, 2555. “ความคิดทางการเมืองของ “ปัญญาชนฝ่ายค้าน” ภายหลังการตกต่ำของกระแสความคิดสังคมนิยมในประเทศไทย พ.ศ. 2524 – 2534.” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

นาฏนภา ปัจจันตะ, 2536. “บทบาทของคณะสงฆ์ในหัวเมืองอีสานในการสนับสนุนนโยบายการปกครองของรัฐระหว่าง พ.ศ. 2435 - พ.ศ. 2505.” วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต วิชาเอกประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

นายผี, 2557. **กาพย์กลอนวิพากษ์วิจารณ์สังคมและการเมืองสยาม เล่ม 3 (พ.ศ. 2494-2495 และ พ.ศ. 2501 - 2502).** โอตา อรุณวงศ์ (บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อ่าน.

บรรจง บุรินประโคน, 2558. **เมืองสายน้ำ บ้านสายลม.** มหาสารคาม: กากะเยียสำนักพิมพ์.

ปฐม หงษ์สุวรรณ, 2556. **นานมาแล้ว: มีเรื่องเล่า นิทาน ตำนาน ชีวิต.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ปฐม หงษ์สุวรรณ, 2558. “พลวัตและการสร้างประเพณีประดิษฐ์.” ใน ศิราพร ณ ถกลาง (บรรณาธิการ), **“ประเพณีสร้างสรรค์” ในสังคมไทยร่วมสมัย** (หน้า 243 – 317). กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

ประเสริฐ จันดำ, 2528. **ฝอยฝนบนม่านฝุ่น.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์กอไผ่.

ปรีชา พิณทอง, 2532. **สารานุกรมภาษาอีสาน-ไทย-อังกฤษ.** อุบลราชธานี: โรงพิมพ์ศิริธรรม.

เปลื้อง วรรณศรี, 2540. **เปลื้อง วรรณศรี กวี-นักคิดนักเขียน-นักสู้.** กรุงเทพฯ: คณะกรรมการจัดงานรำลึก เปลื้อง วรรณศรี.

ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์, 2546. **เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ.** พิมพ์ครั้งที่ 3. เชียงใหม่: ซิลค์เวอร์ม.

พลั้ง เพ็ญพิรุฬห์, 2556. **โลกใบเล็ก.** สกลนคร: White Monkey Publishing.

พลั้ง เพ็ญพิรุฬห์, 2560. **นครคนนอก.** พิมพ์ครั้งที่ 2. สกลนคร: นิตจะศิลป์.

พิเชษฐ์ สายพันธุ์, 2538. “กลางคืน: การเปลี่ยนแปลงโครงสร้าง การใช้เวลาในสมัยบริโภคนิยม.” ใน สิริพร สมบูรณ์บุรณะ. (บรรณาธิการ). **วัฒนธรรมการบริโภค แนวคิดและการวิเคราะห์** (หน้า 112 – 127). กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก.

ไพโรรินทร์ ขาวงาม, 2549. **คำใดจะเอ่ยได้ตั้งใจ.** พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: นาคร.

ไพโรรินทร์ ขาวงาม. 2563. **ม้าก้านกล้วย.** พิมพ์ครั้งที่ 35. กรุงเทพฯ: นาคร.

- ศิริพร ภักดีผาสุข, 2561. **ความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับอัตลักษณ์และแนวทางการนำมาศึกษาภาษาไทย**. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศิริพร ฐิตะฐาน ณ ถลาง, 2539. **ในท้องถิ่นมีนิทานและการละเล่น**. สุพจน์ แจ่มเร็ว (บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ: มติชน.
- สมิทธิ์ ถนอมสาสนะ, 2548. “ประวัติศาสตร์นิพนธ์แนวคิด “ศิลปะเพื่อชีวิต” (พ.ศ. 2492 – 2501).” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา ประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สมิง จารย์คุณ, 2559. “พันธกิจของนักเขียนและบทบาทของวรรณกรรม: กรณีศึกษาจากนักเขียนสโมสรมักเขียนภาคอีสาน.” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (วรรณคดีไทย) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- สุขุมพจน์ คำสุขุม, 2556. **รากของเรา เงามองโลก**. มหาสารคาม: กากะเยี่ยสำนักพิมพ์.
- สุขุมพจน์ คำสุขุม, 2556. **สายรุ้งของความรัก**. มหาสารคาม: กากะเยี่ยสำนักพิมพ์.
- เสาวณิต จุลวงศ์, 2561. “ทุนนิยมวิพากษ์ในวรรณกรรมไทย.” **วารสารวิชาการคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์**. 14 (1): 9–52.
- อุชเชณี, 2544. **ขอบฟ้าลึบทอง**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ผีเสื้อ.
- อุดร ทองน้อย, 2518. **อีสานกู**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ประพันธ์สาส์น.
- อนุชิต สิงห์สุวรรณ, 2553. “ประวัติศาสตร์นิพนธ์อีสาน พ.ศ. 2475 ถึงสิ้นทศวรรษ 2520.” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา ประวัติศาสตร์ศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- อังคาร จันทาทิพย์, 2563. **ระหว่างทางกลับบ้าน**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: ผจญภัยสำนักพิมพ์.
- อังคาร จันทาทิพย์, 2563. **หัวใจห้องที่ห้า**. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: ผจญภัยสำนักพิมพ์.
- Boym, Svetlana, 2001. **The future of nostalgia**. New York: Basic Books.
- Hall, Stuart, 1997. **Representation Cultural Representations and Signifying Practices**. London: Sage.

